

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מטות-מסעי, תשע"ה
מספר 1128

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מסעות בני ישראל - היבטים חינוכיים

אלישי בן יצחק

פרשת "מסעי" פותחת ברשימה ארוכה של התחנות שחנו בהן בני ישראל במדבר, ארבעים ושתיים תחנות. וראוי לציין בעניין זה שני דברים: המילים המנחות בכל תחנה הן "ויסעו" בראש הפסוק והמילה "ויחנו" בסופו; פתיחתה של רשימת המסעות נפתחת בציווי האלוהי למשה רבנו לפרט את מסעות בני ישראל במדבר, שנאמר (במ' לג ב):

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת מוֹצְאֵיהֶם לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי ה', וְאֵלֶּה מִסְעֵיהֶם לְמוֹצְאֵיהֶם.

וראוי לשאול: מה טעם ראתה התורה לפרט את מסעות בני ישראל במדבר ואת התחנות שחנו בהן? והרי המקרא היה יכול להסתפק בציון העובדה שבני ישראל הלכו במדבר ארבעים שנה. ועוד. יכלה התורה להסתפק בציון המקומות שאירע בהם דבר מיוחד, ולהימנע מלהזכיר את המקומות חסרי הייחוד¹ ועוד יותר מזה. מדוע הכתוב מציין שמשה רבנו כתב את רשימת המסעות על פי ה' וכי יעלה על הדעת כי רק את הדבר הזה, כתב משה על פי ה'? היש דבר שכתב אותו משה שלא על דעת האל? אמנם חז"ל ופרשני המקרא עמדו כל אחד בדרכו על פשרם של המסעות הללו², אך אני מבקש לחדש דבר בעניין זה וללכת במסלול שלא הלכו בו חז"ל. נתחיל את מסענו בדברי הרמב"ם בספר "מורה הנבוכים", שבהם הוא מציין עיקרון מקראי חשוב. וזה לשונו (מורה נבוכים, חלק ג, פרק נ):

דברים שהם מסתרי תורה שכבר נכשלו בהם רבים, וראוי לכאדם, והם אותם סיפורים המסופרים בתורה אשר חושבים שאין תועלת בהזכרתם [...]. דע שכל סיפור שתמצא מוזכר בתורה הוא לתועלת הכרחית בתורה, אם לאימות השקפה שהיא יסוד מיסודות התורה או לתיקון מעשה מן המעשים. הרמב"ם מתייחס לשאלה זו כדבר שנכשלים בו רבים: מה טעם לכתוב דברים הנחזים לכאורה מיותרים או שאין טעם למנות אותם בתורה, משום שאין בהזכרתם תועלת, אלא שעוד לפני התהייה, הוא קובע שהעניינים הנראים לנו כמיותרים הם בגדר "סתרי תורה". עם תובנה זו, הולך הרמב"ם עוד צעד קדימה, וקובע את מטרות סיפורי

* יהיו דברינו כאן לע"נ הילדה תהילה חיה בת מיכל אשר נקטפה בדמי ימיה ת.ג.צ.ב.ה.

עו"ד אלישי בן-יצחק, מוסמך למשפטים מן האוניברסיטה העברית, בעליו של משרד עו"ד, מרצה מן החוג במרכז האקדמי "שערי משפט".

1 ראו גם: פירוש צרור המור, במדבר, פרשת מסעי: "שאלו המסעות אין בכל התורה כולה דבר שיראה שהוא שלא לצורך כמו אלו המסעות".

2 ראו למשל: רש"י, המציע שני פירושים, אחד להודיע את חסדו של האל ואחד להזכיר את השגחת האל על בני ישראל במדבר (רש"י, במ' לג א); ספורנו, העומד על העובדה שהמסעות מבקשים להאדיר את שמו של עם ישראל, שהלך אחרי האל במדבר, בארץ לא זרועה, ארבעים שנה (ספורנו, במ' לג א); הרמב"ם, האומר שמטרת כל המסעות להזכיר את הנסים הגדולים שזכה בהם דור המדבר בלכתו במדבר (מורה נבוכים, חלק ג, פרק נ). בעל תולדות יצחק מצייע שלושה הסברים: הראשון, שלא נסבור שבני ישראל היו נעים ונדים כל ארבעים השנים; השני להזכיר את הנסים הגדולים שנעשו להם במדבר; והשלישי, להזכיר את הגאולה האחרונה, האמורה להיות דומה לגאולת מצרים (תולדות יצחק לג א). וראו גם את דברי האברבנאל: "המסעות לישראל במדבר היו רמז לעתיד. כי הנה הנביא אומר: 'פִּימִי צִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶרְאֶנּוּ נִפְלְאוֹת' (מי' ז ט). וכמו שביציאתם ממצרים, הלכו במדבר, כן בגאולה העתידה, ביציאתם מהגלות, ניבא יחזקאל שיביאם השם אל מדבר העמים ויחנם שם. ואפשר לומר שעל הדמוי הזה אמר הכתוב כאן: 'וְאֵלֶּה מִסְעֵיהֶם לְמוֹצְאֵיהֶם'. רוצה לומר, מהגלות האחרון הזה. או אמר 'לְמוֹצְאֵיהֶם' על הבנים היוצאים מחלצי אבותיהם, וכמו ששם פעם אחת במרה ובפעם במתקה, כן יהיה בגלות הזה במדבר העמים" (אברבנאל, במדבר לג, שאלות א-ב).

התורה לתועלת הכרחית לאדם. תועלת הכרחית זו מוסבת לשני עניינים: אחד מבקש לענות על הפן האמוני, ואחד מבקש לענות על הפן המעשי.

לפני כמה שנים התגלגל לידי הספר "פחד יצחק", ספרו של הרב יצחק הוטנר (1906-1980). תוך כדי עיון בו, נתקלתי במכתב מרתק שכתב הרב הוטנר כתשובה לתלמידו. בפנייתו לרב הוטנר, סיפר התלמיד על הנפילות והמשברים האישיים והרוחניים שפקדו אותו עקב עזיבת הישיבה. וזה לשון תשובת הרב הוטנר לתלמידו:

רעה חולה היא אצלנו, שכאשר מתעסקים אנו בצדדי השלמות של גדולינו, הננו מטפלים בסיכום האחרון של מעלתם. מספרים אנו על דרכי השלמות שלהם, בשעה שאנחנו מדלגים על המאבק הפנימי שהתחולל בנפשם. הרושם שלך על גדולי ישראל מתקבל כאילו יצאו מתחת יד היוצר בקומתם ובצביונם. הכל משוחחים, מתפעלים ומרימים על נס, את טהרת הלשון של בעל החפץ חיים זצ"ל. אבל מי יודע מן כל המלחמות, המאבקים, המכשולים, הנפילות והנסיגות לאחור, שמצא החפץ חיים בדרך המלחמה שלו עם יצרו הרע. משל אחד מני אלף. ודי לנבון שכמותך לדון מן הפרט אל הכלל.

אחת הבעיות שלנו, כותב הרב הוטנר לתלמידו, שאנו נחשפים תמיד לחלק האחרון בחייהם של גדולי ישראל, לזמנים שכבר עמדו בגדולתם, ואנו סבורים בטעות שכך נולדו, בעוד שלמעשה אין אנו יודעים על המסע שעבר כל גדול ישראל עד שנעשה חכם גדול, כמה נפילות וכמה נסיגות קרו לגדולי ישראל לפני שהפכו לגדולי ישראל, פרק זה בחייהם בדרך כלל נעלם מאתנו, נסתר, וזו רעה חולה. בהמשך דבריו הרב הוטנר כותב לתלמידו:

אהובי, הנני לוחץ אותך אל לבבי, ולוחש באוזןך כי אילו היה מכתבך מספר לי אודות המצוות והמעשים הטובים שלך, הייתי אומר שקיבלתי ממך מכתב טוב. עכשיו, שמכתבך מספר על דבר ירידות ונפילות ומכשולים, הנני אומר שקיבלתי ממך מכתב טוב מאוד. רוחך סוערת לקראת השאיפה להיות גדול. בבקשה ממך, אל תצייר בנפשך גדלותם של גדולי עולם, שהם ויצרם הטוב בבחינת חד הוא. לעומת זאת, צייר גדלותם של גדולי עולם באותיות של מלחמה נוראה עם כל הנטיות השפלות והנמוכות. ובזמן שהנך מרגיש בקרבך סערת היצר, דע לך שבזה אתה מתדמה אל הגדולים הרבה יותר מאשר בשעה שאתה נמצא במנוחה השלמה שאתה רוצה בה. דווקא באותם המקומות שהנך מוצא בעצמך הירידות הכי מרובות, דווקא באותם המקומות שהנך מוצא בעצמך הירידות הכי מרובות, דווקא באותם המקומות עומד הנך להיות כלי להצטיינות של כבוד שמים.

הרש"ר הירש עומד על כבוד האדם וקובע את היחס בין האדם לבין החטא (וי' טז:י, ד"ה והשעיר וגו' לעזאזל): מושג החירות כולל מאליו את האפשרות להתנגד לרצון ה'. אל יעלה על הדעת שהכושר לחטוא ופיתוי החושניות הם רק תוצאה מהשחתת האדם. שכן, טול מן האדם את הכושר לחטוא ואת הפיתוי המגרה של החושניות, וכבר חדל להיות ראוי לשם זה. כי כל מעלת האדם מותנה בכושרו לחטוא. וכל כבוד האדם הוא ביכולת שניתנה לו - להמרות את רצון ה'.

בניתוח חד ומדויק, רש"ר הירש מניח שחלק מחירות האדם הוא היכולת לחטוא, וכבוד האדם מסתכם ביכולתו להמרות את רצון האל. עיקרון זה הונח כבר בספר קוהלת, שקבע קטיגורית: "כִּי אָדָם אֵין צְדִיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא" (קה' ז:כ), אלא שלצד נפילותיו של האדם, עליו לדעת שלא עליו המלאכה לגמור, אך גם אין הוא רשאי להיבטל הימנה, וכל מטרתה של הנפילה היא להוביל לנסיקה.

זהו אולי המסר הגדול של פרשת "מסעי", המבקשת ללמד אותנו פרק בחינוך: האדם אינו יכול להתקדם בחייו או לנסוק למדרגה רוחנית גבוהה מבלי להתחיל במסע פרטי מלווה בנפילות, בחטאים ובמשברים מצד אחד, ובעליות והישגים מצד שני. לא זו אף זו. אם יתבונן האדם על חייו מן הצד, יגלה שעבר במהלך חייו בתחנות שלכאורה אין בהן שום צד של התקדמות, וגם אילו הייתה התקדמות, היא לא הובילה אותו לשום מקום, בדיוק כמותם המסעות "הסתמיים" של בני ישראל במדבר, אלא שבסתמיות זו, הנחזית זניחה, טמונה חשיבות, וגם היא יש בה ממד של התקדמות מצד עצם התנועה. תחנות אלו חשובות, מפני שאולי האדם צריך להתקדם ולתת לדברים, להתקדמות, לרשמים ולרעיונות, לחלחל ולשקוע או לספק לו זמן לחשב את דרכו, לראות אם הוא נמצא במסלול הנכון, בקצב המתאים ובנתיב אל ההגשמה העצמית, אל מה שהוא אמור להיות. לכן, גם כדי להגיע אל היעד, האדם חייב לעבור דרך כל התחנות שהוא עובר, כשבכולן הוא חייב "לנסוע" ליעד הקרוב ו"לחנות", וחוזר חלילה, והוא חייב לחוות כישלונות לצד הצלחות, משברים לצד הישגים. את ההישג הגדול ירגיש האדם כשיגיע ליעדו, וידע להתבונן ממקומו על כל התחנות כתחנות שסייעו להתקדמותו בחייו.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה